

Алла Кравченко, Сергій Москаленко

КРАВЧЕНКО Алла Петрівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сфера наукових інтересів – філософія та антропологія права.

МОСКАЛЕНКО Сергій Миколайович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – вітчизняна історико-філософська думка та проблеми етики.

ЕТИКЕТ ДРУЖНЬОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті з'ясовується моральний кодекс дружби, подані критерії і основні правила, на яких ґрунтується етикет дружнього спілкування.

Ключові слова: дружба, кодекс, принципи, правила, етикет, саморозкриття.

*Етикету необхідно дотримуватись навіть у дружбі.
(Японське прислів'я)*

Тема дружби споконвічно перебувала в центрі філософських роздумів як одна з найважливіших морально-етичних проблем, нерозривно пов'язаних зі змістом людського життя. Дружба – це одне з найпрекрасніших почуттів, притаманних людині, і до того ж єдине, що неподільно належить її душі. Подібно до любові, дружба рятує людину від самотності, надаючи їй можливість висловити близькій у душі людині свої найзаповітніші мрії, поділитися з нею своїми найінтимнішими переживаннями та найпотаємнішими надіями.

За всіх часів і в усіх народів дружба вважалася високою моральною і соціальною цінністю. А тому важко назвати класика філософії, котрий би так чи інакше не досліджував її і не віддав би їй належну шану: Піфагор і Сократ, Платон і Аристотель, Феофраст і Епікур, Цицерон і Сенека, Епіктет і Марк Аврелій, Августин і Дунс Скотт, М. Монтень і Ф. Бекон, А. Шефтсбері і Д. Юм, П. Гольбах і К. Гельвецій, І. Кант і Г. В. Гегель, С. К'єркегор і Л. Фейєрбах, А. Шопенгауер і Ф. Ніцше, В. Белінський і О. Герцен, Д. Писарєв і М. Чернишевський.

© А. П. Кравченко, С. М. Москаленко, 2013

Серед небагатьох поки що праць сучасних філософів, присвячених вивченню проблеми дружби й зокрема її етикету, виділяється насамперед праця І. С. Кона з досить промовистою назвою «Дружба» [11], в якій відводиться певне місце й етикету дружби. Крім того, у творчому доробку І. С. Кона, присвяченому аналізу дружби, слід назвати декілька наукових статей [6, 7, 8, 9, 10].

Один із піфагорійських заповітів прозріння, що називались акусмами, коротко і ясно сповіщав: «Не подавай руки без розбору» [4, с.311]. Цей вислів славетного давньогрецького філософа Піфагора (576-496 рр. до н. е.) якраз і означав: не заводь дружби з першим-ліпшим, хто зустрівся тобі на життєвій дорозі. Люди повинні бути обережними та стриманими з тими, з ким часто їм доводиться, маючи спільну справу, так чи інакше пов'язувати свою долю. Саме тому й не треба вважати першу зустрічну компанію за дружню нам і довіряти тим людям, у чиїх високих моральних принципах ми ще не мали змоги переконатися.

Дружба є необхідною формою моральної культури спілкування людини, а це означає, що вона регулюється певною системою правил поведінки, що дозволяють друзям підтримувати між собою необхідний рівень взаємовідносин.

Незважаючи на різноманітні міжкультурні відмінності народів, все ж такі існують загальні правила, що й становлять етикет дружнього спілкування. Ці правила досить детально були досліджені у 80-х рр. минулого століття англійськими психологами М. Аргайлом і М. Хендерсоном. Вони проаналізували, як свідчить І. С. Кон, які загальні правила найважливіші в дружбі англійців, італійців, японців і жителів Гонконгу у двох міжвікових групах: серед молодих і літніх людей, а також серед чоловіків і жінок. Потім порівняли за цими правилами дружні стосунки, де вони збереглись і призвели до успіху, а де розпались, а також за якими показниками дружба цінується високо і низько. І, нарешті, перевірили, порушення яких правил призвело до віддалення друзів і в кінцевому підсумку зникненню дружби.

Правила взаємної винагороди дозволили відрізнити близьку задушевну дружбу від інших її різновидів. Правила жіночої дружби надають більшого значення саморозкриттю й емоційній підтримці, ніж аналогічні правила чоловічої дружби. Жіноча дружба більш виняткова, відчуженіша для стороннього ока, ніж чоловічі компанії. Однак чоловічі компанії мають більш суворіший і стабільніший порядок, а також обов'язкова система лідерства. Адже на відміну від чоловічої етики, заснованої на принципах права і справедливості, жіноча етика, на думку дослідниці дружби К.Гіллган, є етикою турботи і відповідальності [3, с.121]. У дружбі молодих людей взаємодопомога та спільне проведення

вільного часу значно важливіші, ніж у дружбі людей літнього віку. Крім того, не менш важливими виявились правила, що акцентують увагу на збереженні довіреної таємниці та повазі до індивідуальності друга.

У цілому всі ці гіпотези в подальшому дослідженні підтвердилися. Із 27 загальних правил дружби, сформульованих на основі першого етапу дослідження, найважливішими виявились тринадцять, які були розподілені на 4 групи: 1) інтимності; 2) обміну; 3) стосунків з третіми особами і 4) взаємної координації (табл.).

Таблиця

Результати дослідження

Принципи дружби	Правила дружби
Інтимність	1. Бути впевненим у своєму другові та довіряти йому.
Обмін	2. Ділитись новинами про свої успіхи та своїми переживаннями. 3. Виявляти емоційну та моральну підтримку другові. 4. Добровільно допомагати на випадок скрути. 5. Турбуватись про друга і дбати, щоб йому було приємно в твоєму товаристві. 6. Гасити борги та повертати надані послуги. *
Стосунки з третіми особами	7. Захищати друга під час його відсутності. 8. Бути терпимим до решти його знайомих.* 9. Не критикувати друга публічно.** 10. Свято берегти довірені другом таємниці.** 11. Не критикувати і не ревнувати до інших особистих стосунків друга.**
Координація	12. Не бути настирливим і не повчати свого друга.* 13. Поважати внутрішній світ і автономію друга.**

Перше правило дружби базується на взаємній довірі та цілковитій упевненості друзів. Чудово висловив цю думку російський письменник Л. М. Толстой (1828-1910 рр.): «Щоб бути істинними друзями, потрібно бути впевненими один в одному» [2, с.124]. Ще краще висловив цю думку давньоримський філософ Л. А. Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.) в листі до Луцилія: «Ти пишеш, що листи для передачі мені віддав другу, а потім попереджуєш, щоб не всім, що тебе стосується, я з ним ділився...». Далі він цілком резонно зазначав: «Виходить, в одному місці ти й визнаєш, і не визнаєш його своїм другом». Це означало, що Луцилію, як підмітив Сенека, було невідомо, що таке істинна дружба. І тут же

Сенека давав слушну пораду: «У всьому намагайся розібратись разом із другом, але насамперед розберись у ньому самому. Довго думай, чи варто ставати другом тому чи іншому, але, вирішивши, приймай друга всією душею і розмовляй із ним так само сміливо, як із самим собою» [2, с.121-122]. У дружбі сповідуються найглибші взаємини довіри: друг – це людина, котрій можна сказати все. Між друзями має бути повне взаєморозуміння і цілковита довіра. А сама довіра вимірюється тим, наскільки глибоким є ступінь саморозкриття людини перед своїм другом, котре виражає психологічну потребу особистості та є цілком добровільною і свідомою сповіддю близькій нам по духу людині своїх най-потаємніших таємниць і намірів. Але друзі нерідко перебільшують ступінь взаємного саморозкриття, знання один одного і тому часто сприймають свої стосунки асиметрично: схильні приписувати собі більш активну роль у виявленні емоційної і моральної підтримки та добровільної допомоги другові, а йому – насамперед потребу ділитись своїми успіхами та спільно проводити вільний час.

При саморозкритті щирість виявляється в залежності від ситуації спілкування – наявності прямого візуального контакту: погляду один одному в очі, увага з боку нашого співрозмовника та навіть якась його зовнішня чарівність.

Не менш важливою є взаємність саморозкриття: будучи схвальною, довіра викликає симпатію, тобто прихильність до того, хто її виявив, а знаком симпатії є обопільна відвертість. Оскільки ж будь-яка відвертість вважається цінною, то той, хто вислухав чужу сповідь, відчуває себе ніби зобов'язаним відплатити тією ж монетою, незалежно від міри своєї симпатії до співрозмовника.

Саморозкриття наповнене найрізноманітнішим змістом. Воно може, по-перше, бути засобом спонтанної емоційної розрядки і катарсису; по-друге, сприяти самопізнанню, проясненню якихось притаманних тобі почуттів і позицій; по-третє, виступати засобами соціального схвалення, підтримки з боку іншої людини; по-четверте, бути одним із варіантів розвитку і зміцнення особистих стосунків, і, нарешті, по-п'яте, служити засобом соціального впливу на свого друга (скажімо, викликати жалість до нього заради отримання якоїсь користі).

Етикет дружнього спілкування передбачає перманентного дотримання такту. Занадто повне чи надмірно повквалпие саморозкриття, що не враховує реального стану співрозмовника на ранній стадії розвитку їх взаємовідносин і сприйнятливою для нього рівня діалогу, часто сприймається як порушення меж інтимності, безсоромність чи навіть більше того як спробу вторгнення у внутрішній світ іншої людини, що ще не стала дуже близькою нам по духу,

спонукає її на замкнутість у собі чи навіть на припинення контакту. Адже людина, що виявляє надмірну настирливість у нав'язуванні іншому непроханої інтимності, легко може наштовхнутись на відсіч і неминуче призвести до досить швидкого розриву ще не зовсім сформованих дружніх стосунків. Саме тому оптимальним із погляду душевного здоров'я особистості є такий її стан, коли людина поєднує в собі високий рівень ширості й відвертості у стосунках із небагатьма близькими їй людьми із середнім рівнем саморозкриття у відносинах із усіма іншими. Отже, там, де відсутня повна відвертість, цілковита довіра в усьому, там немає й не може бути дружби. І тому дружба завжди асоціюється насамперед із духовною близькістю.

Що стосується другого правила, то варто зазначити таке. Розповідаючи другові про своє життя чи довіряючи йому свої переживання, потрібно на якийсь час забувати про себе і свої проблеми, даючи йому можливість у свою чергу розповісти про себе. При цьому друга не слід перебивати чи змінювати тему бесіди. Розмовляючи, необхідно підтримувати свого друга поглядом, мімікою і жестом, проте поспішні повчання та необдумані й нерозважливі зауваження, категоричні оцінки в дружбі неприпустимі.

Зрозуміти третє правило теж нескладно. Адже дружба базується на ставленні до почуттів і інтересів іншої людини, як до своїх власних. Друг теж ясно розуміє, що інтереси іншої людини так само дорогі їй, як тобі твої інтереси, її радощі так само радісні, як тобі твої, а біль такий же гострий, як і твій біль. Друга необхідно підтримувати в усьому. Адже недаром ще німецький поет І. Гете (1749-1832 рр.) якось зазначив: «Істинна активна дружба полягає у взаємній підтримці. Мій друг схвалює мої наміри, а я схвалюю його, ми разом ідемо вперед, хоча б наші думки і були відмінними» [12, с.557]. У разі ж незгоди із думкою друга можна спробувати його переконати чи відстояти свою думку, залишаючись при цьому спокійним і врівноваженим. Не треба сперечатись «до переможного кінця», таким чином принижуючи свого друга. Коректніше дати другу подумати, переглянути запропоновану думку.

Не треба бути занадто настирливим, наполягаючи на своїй думці, адже змінити чиясь думку буває дуже важко, на це потрібний певний час. Суперечка не повинна перейти в конфлікт, якщо ж це трапилось, потрібно намагатись розв'язати конфлікт без грубощів чи надмірної різкості.

Будь-яка людина має право висловитись, а тому перш ніж заперечувати другові, варто вислухати всі його аргументи. А при відстоюванні своєї думки теж необхідно навести переконливі докази. У випадку розбіжності поглядів між друзями не треба боятись визнати свою помилку.

Четверте правило дружби передбачає взаємну допомогу між друзями. Для людини дійсним другом є той, у кому вона повністю впевнена, на кого вона може цілком розраховувати і хто, на випадок скрути, справді допоможе їй. Отже, дружба дає впевненість у тому, що нам є з ким поділитись, є до кого звернутись за допомогою. Адже справжня дружба не може існувати без обопільної взаємодопомоги і цілковитого взаєморозуміння.

П'яте правило дружби присвячене піклуванню про свого друга. Друзям приємно знаходитись у товаристві один одного і залишатись при цьому самим собою. А щоб зберегти між собою прекрасні стосунки, друзям варто постійно аналізувати свою поведінку. Щирий друг завжди привітний із нами, доброзичливий, уважний, терплячий і стриманий, він тонко відчуває настрій свого друга і знає, коли з ним можна пожартувати, а коли краще промовчати.

Шосте правило дружби передбачає обов'язкове сплачування боргів. Адже в народі не дарма кажуть: «За позикою – віддяка», навіть якщо борг потрібно повертати другові. Проте цього правила часто не дотримуються люди, котрі дружать протягом багатьох років і чудово знають один одного. Отже, при відмінному знанні друзів і довготривалості їхніх стосунків порушення цього правила не обов'язково призводить до розриву дружби.

Сьоме правило дружби передбачає захист друга під час його відсутності. Знаходячись у тій компанії, де друг із якихось причин відсутній, ми ніколи не повинні допускати безцеремонних і зневажливих висловлювань людей на адресу друга, щоб не дозволити іншим принижувати його гідність. Негативне висловлювання про друга ми однозначно розцінюємо як особисту образу.

Восьме правило дружби характеризує поведінку людини щодо знайомих її друга, вказуючи при цьому на толерантне ставлення до них. Адже ми часто вважаємо, що друзі нашого друга теж є нашими друзями. Без перебільшення можна сказати, що людина не може осмислити чи навіть відчути своє внутрішнє життя інакше як через інших близьких їй людей, спілкування з якими або страх втрати яких відкриває їй зміст і цінність власного буття у світі.

Найлегше зруйнувати дружбу в разі недотримання дев'ятого правила – необхідності уникати публічної критики друга. Хоча це зовсім не означає, що ви маєте в усьому погоджуватись зі своїм другом, але самі при цьому можете вибирати – сказати про все другу наодинці чи публічно засудити його. У другому випадку ви ризикуєте назавжди втратити друга. А тому нехай для вас будуть своєрідним дороговказом

слова одного з семи давньогрецьких мудреців Солона з Афін (638-569 рр. до н. е.): «Осуджуй друга наодинці, хвали – публічно» [12, с.557]. І російське прислів'я нагадує нам: «Не тот друг, кто медом мажет, а тот, кто правду в глаза скажет», краще все ж таки друга покритикувати віч-на-віч.

Делікатність дружніх стосунків визначається тим, що наш друг не має права критикувати нас у присутності інших людей. На думку російського письменника М.Пришвіна (1873-1954 рр.), такт дружби полягає в тому, щоб ніколи не дивитись на друга зі свого боку та ніколи не осуджувати його разом із кимось іншим. Отже, дружня критика, безумовно, припустима, хоча тільки в тому разі, якщо вона висловлена наодинці. А тому цілком правий був французький письменник-мораліст Ж.Лабрюйєр (1645-1696 рр.), коли зазначав: «Справжньою дружбою можуть бути пов'язані тільки ті люди, котрі вміють прощати один одному дрібні недоліки» [1, с.307].

Досить легко втратити друга і в разі недотримання десятого правила – необхідності свято берегти довірені нам таємниці. Почуття обов'язку в дружбі велить завжди зберігати таємниці, довірені нашим другом. Якщо друг довірив нам свою таємницю, то ми не маємо ніякого морального права показувати іншим людям ні своєю поведінкою, ні простим натяком чи навіть поглядом або звичайним жестом, що ми нею володіємо. Друг повинен неухильно зберігати довірену йому таємницю у найпотайніших куточках свого серця. Ми не можемо не тільки розголошувати, але й якимось чином використати цю таємницю.

Одинадцятє правило забороняє ревнувати чи критикувати інші особисті стосунки нашого друга. У дружбі двох людей часто з'являється «третій зайвий», але якщо ви вважаєте себе справжнім другом, то ніколи не будете ревнувати, намагаючись «перетягнути» друга на свій бік, а заодно й шукати в його приятелів якихось недоліків, таким чином ставлячи свого друга в незручне становище. Етикет дружби забороняє й з'ясування при цьому якихось вами вигаданих образ у стосунках.

Жодна людина ніколи не має права втручатися в особисте життя іншої людини. Критика «другої половини» друга – це не що інше, як виявлення власницьких прав на іншу людину, а надмірні ревності в дружбі означають не що інше, як недовіру, що є недопустимим для друзів.

Дванадцятє правило не дозволяє бути настирливим і повчати свого друга. У дружньому спілкуванні завжди необхідний такт. Зовсім недоречними у будь-якій дружбі стають настирливість, надокучливість, невміння або просто небажання зрозуміти ситуацію. Навіть якщо ви маєте найкращі наміри, вам все ж таки не варто бути настирливими. Намагайтесь занадто не набридати своєму другові, навіть якщо вам дуже хочеться поспілкуватись, а в нього саме зараз немає вільної хвилини для вас.

Якщо ви самі говорите своєму другові правду і від нього вимагаєте, щоб і він казав вам усю її без прикрас, «не підсолоджену» делікатністю і обережністю. Проте вашому другові не завжди подобається «гола правда», і, незважаючи на те, що ви теж готові її вислухати, у вас часто можуть виникати конфлікти. Подумайте, може, все таки не варто бути настільки різким і безапеляційним, адже й ми самі не завжди буваємо правими. Можливо, у вашого друга просто немає сил, щоб так відразу справитись із такою жорстокою правдою. У більшості випадків людині варто казати правду, але іноді не буває зайвим і промовчати. Адже навіть лікар не зобов'язаний кожен раз казати хворому правду про його хворобу. Отже, такт і делікатність у дружбі завжди краще за різкість і нетерпимість.

Існує ще й тринадцяте правило дружби, недотримання якого призводить до розриву дружніх стосунків, – поважати внутрішній світ і автономію друга. Спроба вторгнення у внутрішній світ іншого спонукає людину замкнутись у собі чи навіть припинити дружні стосунки. А тому будь-яка людина є індивідуальністю і це треба завжди цінувати. Друга потрібно приймати таким, яким він є, і тому не варто нав'язувати йому свою думку, не намагатись його «переробити» чи приймати за нього якісь рішення. Друг і сам ніколи не буде тобі нав'язуватись, адже він поважає тебе, твою свободу і твої рішення.

Як бачимо, свій кодекс честі є навіть у дружбі. Серед указаних вище правил дружби найнеобхіднішими й обов'язковими є шість виділених правил, а саме: 1–5 і 7, адже вони відповідають усім чотирьом передумовам дружби: а) одноголосно визнаються найважливішими для дружби; б) відрізняють тривалу дружбу від тієї, що розпалась; в) стосунки, що високо оцінюються в дружбі від тих, що оцінюються низько; г) недотримання їх вважається досить вірогідною причиною розриву дружби. Крім того, ці шість правил є альтруїстичними, їх прийняття і дотримання завжди передбачають досить високий рівень моральної свідомості людини, а також зрілість самої дружби.

Шосте, восьме і дванадцяте правила, помічені однією зірочкою, важливі для звичайних рівнів дружби і таким чином не дозволяють відрізнити дійсного друга від приятеля й товариша. При особливо довготривалих, тісних і міцних стосунках вони можуть бути порушені: близький друг нам настільки дорогий, що ми вже можемо і не рахуватись один з одним якимось дрібними боргами чи взаємно наданими послугами. Такому і тільки такому другові ми схильні легко вибачити нетерпимість до наших спільних знайомих і навіть ніскільки не звертати уваги на деяку його настирливість.

Дев'яте правило (уникати публічної критики друга), десяте (зберігати довірені другом таємниці), одинадцяте правило (не ревнувати ставлення нашого друга до третіх осіб) і тринадцяте (поважати особистий світ свого друга) правила, помічені двома зірочками, хоча й вважаються важливими та їх порушення може сприяти розриву дружніх відносин, однак оцінка глибини їх стосунків від них не залежить і ці правила є досить демократичними. Завдяки широті дій свого діапазону, притаманні вони не тільки дружбі, приятелюванню і товаришуванню, але й нашим колегам, компаньйонам, співробітникам, тобто охоплюють собою велике коло знайомих і діють у багатьох особистих стосунках і в різноманітних життєвих ситуаціях.

Унаслідок подальшого поглиблення і викристалізування дружніх стосунків принцип «обміну» у наш час уже втрачає частину свого значення, поступаючись місцем значно складнішому принципу душевної інтимності: цілковита впевненість у своєму другові та безмежна довіра до нього виходять нині на перше місце. Сьогодні з другом діляться вже не лише новинами про свої успіхи, але й горем, радістю, побоюваннями, надіями, підозрами, намірами і всім, що лежить на серці та гнітить його. Таким чином, друг є нині немов би в ролі лікаря-психотерапевта, з яким можна «полегшити» власне серце у своєрідній душевній сповіді.

Аналізуючи різноманітні уявлення про дружбу, підкреслюючи ідею її винятковості, російський дослідник її проблематики І. С. Кон вважає, що в дружбі допускаються деякі порушення загальноприйнятих правил ввічливості: «Друзям дозволено багато з того, що неминуче ускладнило б і навіть зашкодило б у стосунках із менш близькими людьми – сусідами, товаришами на роботі і т. п.» [11, с.161] і саме тому «дружба є поза етикетом», а «її власний етикет виходить за рамки загальноприйнятого»: [11, с. 161].

На думку англійського вченого-філолога та літератора К.С.Льюїса (1898-1963 рр.) етикет дружби дозволяє нам інколи пожартувати чи навіть розіграти свого друга. Знаючи його як людину веселої, життєрадісної вдачі, ми можемо й посміятися разом із ним над певними його недоліками.

Проте такі жарти можливі тільки щодо близького друга, котрого ми досить добре знаємо і він сам не буде проти жартів. Але жарти над чиеюсь слабкістю зі сторонніми людьми і навіть товаришами можуть мати неприємні наслідки. А що, як людина жартів взагалі не розуміє і цілком серйозно на нас образиться?!

І тут якраз К.С.Льюїс указував на те, що в довготривалій дружбі ви «все можете, якщо тон і час підібрані правильно. Чим краща та чистіша прихильність, тим точніше вона відчуває, коли її слова не образять» [13, с.119].

Не буде порушенням етикету дружби раптова поява у свого друга в будь-який час дня або навіть без особливих на те запрошень. Проте це цілком можливе тільки у випадку екстремальної ситуації, коли допомога друга нам потрібна саме в цю мить. Коротше кажучи, етикет дружби, якщо й виходить за рамки загальноприйнятого, то тільки в бік якнайбільшої доброзичливості, чуйності, терпимості та уваги до свого друга. Ось чому японці і люблять повторювати: «Етикету необхідно дотримуватись навіть у дружбі» [11, с.413].

Література

1. Антология мудрости / Сост. В. Ю. Шойхер. – М., 2005.
2. Афоризмы. – Минск, 1999.
3. Гиллиган К. Место женщины в жизненном цикле мужчины // Хрестоматия феминистских текстов. – Спб., 2000.
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М., 1986.
5. Докучаев И. И. Введение в историю общения. Историография и методология изучения проблемы. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001.
6. Кон И. С. Психология юношеской дружбы. – М., 1973.
7. Кон И. С. Дружба. Историко-психологический этюд // Новый мир. – 1973. – № 7.
8. Кон И. С. Понятие дружбы в Древней Греции // Вестник древней истории. – 1974. – № 3.
9. Кон И. С. Психология ранней юности. – М., 1989.
10. Кон И. С. Лики и маски однополой любви. Лунный свет на заре. – М., 2003.
11. Кон И. С. Дружба. – СПб., 2005.
12. Мудрость тысячелетий. Искусство дружить / Сост. А. Е. Мачехин. – М., 2005.
13. Философия любви: В 2-х ч. / Сост. А. А. Ивин. – Ч. 2. – М., 1990.
14. Чернова Ж. Романтик нашего времени: с песней по жизни // О муже(Н)ственности. М.: НЛЮ, 2002.
15. Элиас Н. Общество индивидов. – М.: Практикс, 2001.

Акравченко А.П., Москаленко С.М.

ЭТИКЕТ ДРУЖЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

В статье исследуется моральный кодекс дружбы, рассматриваются принципы и основные правила, на которых базируется этикет дружеского общения.

Ключевые слова: *дружба, кодекс, принципы, правила, этикет, самораскрытие.*

Kravchenko A.P., Moskalenko S.M.

ETIQUETTE COMPANIONSHIP

The article revealed moral code of friendship, given principles and ground rules on which the etiquette of companionship.

Keywords: *friendship, code, principles, rules, etiquette, self-disclosure.*

Надійшла до редакції 20.12.2012 р.